

JELENA BADOVINAC

UTICAJ SLIKARSKE TERMINOLOGIJE NA FORMIRANJE ITALIJANSKIH FRAZEMA I NJIHOVO PREVOĐENJE NA SRPSKI JEZIK

Imajući u vidu raznolikost i bogatstvo frazema u italijanskom jeziku, za potrebe ovog rada analiziraćemo frazeološke izraze koji sadrže lekseme iz slikarske terminologije. Sa ciljem da istražimo povezanost između italijanskih leksema iz slikarske terminologije i frazeoloških izraza čiji su one sastavni deo, posvetićemo posebnu pažnju leksičkoj i semantičkoj analizi. Nastojaćemo da utvrdimo da li su prikazani ustaljeni izrazi motivisani slikarskim terminima ili je pak polisemični karakter tih leksema imao veći uticaj na njihov nastanak. Kako bismo utvrdili da li izdvojeni frazemi imaju odgovarajuće ekvivalente u srpskom jeziku, u radu ćemo analizirati i različite nivoe ekvivalencije. Rezultati istraživanja sprovedenog na idiomima ekscerpiranim iz savremenih italijanskih opštih i frazeoloških rečnika treba da pokažu da li i u kojoj meri slikarski termini utiču na formiranje frazema u italijanskom jeziku.

Ključne reči: italijanski jezik, frazemi, slikarska terminologija, semantička analiza, prevođenje

1. UVOD

Oslanjajući se na snažnu povezanost između jezika i kulture, ovo istraživanje sprovedemo izučavajući frazeme¹ koji se smatraju važnim jezičkim i kulturnim blagom.

Budući da poreklo frazeoloških izraza može voditi od priča, mitova, legendi, tradicije iz sopstvene ili tuđe kulture do specifičnih društveno-istorijskih prilika koje su ostavile dubokog traga u kulturi jedne zajednice, može se govoriti o ustaljenim izrazima koji potiču iz Jevanđelja (*lavarsene le mani* – dosl. „prati ruke od čega”, odn. ne preuzimati odgovornost), basni (*farsi bello con le penne del pavone* – dosl. „ulepšavati se paunovim perjem”, odn. kititi se tuđim perjem), mitologije (*avere il tallone d'Achile* – dosl. „imati Ahilovu petu”, odn. imati slabu tačku), latinskog jezika (*lupus in fabula* – mi o vuku, a vuk na vrata) (Alfieri 1997: 18), gotovo svih sfera ljudskog života, pa tako i iz slikarstva (*stare a pennello* – dosl. „stajati po četkici”, odn. stajati kao saliveno). S obzirom na to da slikarstvo zauzima važno mesto u italijanskoj kulturi, imamo nameru da istražimo veze između slikarskih termina i frazema u čijem sastavu se oni mogu naći.

Sa ciljem da utvrdimo da li je nastanak izdvojenih frazeoloških izraza motivisan slikarskom terminologijom ili su veći uticaj na njihovo formiranje imale izabrane lekseme u nekom svom drugom značenju, praktični deo rada biće posvećen njihovoj leksičko-semantičkoj analizi i određivanju nivoa ekvivalencije u srpskom jeziku (potpuna, delimična i nulta). U teorijskom delu ukratko ćemo se osvrnuti na frazeologiju, njen predmet izučavanja, te povezanost sa drugim lingvističkim disciplinama.

2. KRATAK TEORIJSKI OSVRT NA FRAZELOGIJU I FRAZEM

Kao disciplina unutar lingvistike i leksikologije, frazeologija se bavi „opisivanjem strukture, značenja i upotrebe frazeoloških izraza”² (Nardocci 2016:4). Drugim rečima, ona proučava formulativne

¹ Iako neki lingvisti prave razliku između termina *frazeološki izraz*, *frazem*, *frazeologizam*, *idiom* i *ustaljeni izraz*, u ovom radu će se oni upotrebljavati u istom značenju.

² „[...] nel descrivere la struttura, il significato e l'uso delle espressioni fraseologiche”.

sekvence reči, te idiome i poslovice „koji se razlikuju od drugih prozaičnih konstrukcija u jeziku po tome što imaju izrazito konvencionalizovan oblik i referentni okvir”³ (Gledhill 2011: 5).

Frazeološka proučavanja zasnivaju se na analizi frazema tj. njihovih karakteristika, leksičko-morfološkog sastava, semantičko-sintaksičke funkcije i porekla (Vulović 2015: 13). U zavisnosti od stepena kompaktnosti leksičkih spojeva, neki teoretičari, kao što su Ožegov (1974) i Fink Arsovski (2002), smatraju da se ova disciplina može podeliti na frazeologiju u užem i frazeologiju u širem smislu. Budući da će u korpus našeg rada biti uključeni ustaljeni izrazi, kako sa slabijim tako i snažnijim međusobnim vezama, frazeologiju ćemo posmatrati u njenim širim granicama.

Frazeme je moguće odrediti kao „ustaljene jezičke jedinice, okamenjene fraze, skupove od najmanje dve reči koje imaju jedinstveno, uvek preneseno značenje” (Milenković 2006: 11). Ovakvi skupovi se razlikuju od slobodnih veza reči prema svojoj složenoj strukturi i jedinstvenom značenju. Njima nije moguće dodavati nove reči, budući da u tom slučaju gube svoje frazeološko značenje (Milenković 2006: 11).

Ove izraze karakteriše izuzetno nizak stepen sintaksičke, morfosintaksičke i leksičke varijabilnosti (Langlotz 2006: 3). Najčešće ovakve ustaljene formule ne mogu menjati svoju strukturu niti elemente od kojih se sastoje⁴. Kao još jednu značajnu karakteristiku frazema, Langloc navodi semantičku nekompozicionalnost koja ukazuje na činjenicu da značenje ovih konstrukcija ne proizilazi iz značenja njihovih konstituenata⁵ (Langlotz 2006: 4).

Prčić definiše idiome kao leksičke spojeve čiji stepen kompaktnosti zavisi od zamenljivosti, postojanosti i prozirnosti (Prčić 1997: 115). Prvo formalno svojstvo, zamenljivost, vezuje se za mogućnost zamene određenih leksema u spojevima nekim drugim koje imaju srodno značenje. Mogućnost transformacija i modifikacija u spoju odnosi se na postojanost leksičkih spojeva, dok prozirnost predstavlja svojstvo koje se odnosi na „stepen predvidljivosti smisla celine” (Prčić 1997: 115).

Kada je reč o klasifikaciji idioma, Kazadei pominje osnovnu podelu prema njihovoj strukturi na glagolske (*tirare le cuoia* – dosl. „zategnuti kožu”, odn. otegnuti papke), imeničke (*patata bollente* – vruć krompir, nezgodan problem), pridevske (*all’acqua di rose* – dosl. od ružine vode, odn. neozbiljan, razvodnjen; sladunjav) i priloške idiome (*alla bell’e meglio* – kako se može, kako-tako) (Casadei 1995: 335).

Ipak, u praktičnom delu rada frazeologizmi neće biti razvrstani po strukturi, već po leksičkom sastavu što je skladu sa našim predmetom rada. Stoga ćemo frazeme grupisati u semantičke celine formirane prema značenju slikarskih termina kao njihovih sastavnih delova, a potom ćemo ih rasporediti u odgovarajući nivo prevodilačke ekvivalencije.

3. INTERDISCIPLINARNI POGLED NA FRAZEME

Činjenica da jezik ne čine isključivo lingvistički elementi, već i kulturne vrednosti, kao i društveno-istorijske prilike kroz koje prolazi društvena zajednica koja se njime koristi u komunikaciji (Blatešić 2020: 113), direktno ukazuje na snažne veze između jezika i kulture. Koliko su te veze neraskidive, podseća i Marić ukazujući na Skotijevo tumačenje prema kojem „jezik omogućava razvoj kulture, a razvojem kulture razvija se i jezik” (Scotti u Marić 2006: 909).

³ „[...]which stand in contrast to other more prosaic constructions in the language in that they have a highly conventionalised form and frame of reference”.

⁴ Izvesna odstupanja od ovog pravila primećuju se kod nekih italijanskih frazeoloških izraza čije je komponente ponekad moguće zameniti njihovim sinonimima, pri čemu ne dolazi do promene značenja (*passare nella/per la testa* – dosl. „proći kroz glavu”, odn. pasti na pamet; *dimostrarsi/essere all’altezza* – dosl. „pokazati se na visini” tj. biti na visini zadatka; *porre/mettere al primo piano* – staviti u prvi plan i sl.) (Alfieri 1997: 21). Takva odstupanja postoje i u srpskom jeziku što se može videti iz sledećih primera: utuviti/uvrteti u glavu; pucati/crkavati/previjati se/umirati/valjati se od smeha (Matešić 1982: VIII).

⁵ Kada je ova karakteristika u pitanju, primećujemo da italijanskom jeziku (ali i srpskom) postoje određeni izuzeci, s obzirom na to da neki frazeološki izrazi, pored figurativnog, mogu u određenom kontekstu imati i doslovno značenje (*fare i primi passi* – 1. napraviti prve korake (kada se odnosi na dete koje uči da hoda); 2. sticati prva iskustva (kada se odnosi na osobu koja započinje novi posao)) (Alfieri 1997: 13-14).

Posmatrajući odnos između jezika i kulture sa etnolingvističkog stanovišta, Bartminjski ga opisuje paradoksalnim, navodeći da su oni autonomni, ali istovremeno uzajamno slični i uslovljeni (Bartminjski 2011: 22). Tvrdnja da se ne nasleđuju biološki već prenose vaspitanjem, ukazuje na izraženu međusobnu sličnost jezika i kulture, te „se mogu proučavati pomoću sličnih metoda i opisivati istim pojmovnim kategorijama” (Bartminjski 2011: 22). Pošto „sadrže mitološke, religijske i etičke predstave naroda različitih pokolenja i raznih epoha” (Vulović 2015: 19), frazemi imaju značajnu ulogu u sagledavanju jezičke slike sveta koja se izučava u okviru etnolingvistike. Jezička slika sveta „se formira na osnovu vrednosti koje prihvataju nosioci i korisnici jezika” (Blatešić 2016: 17). Ovde, dakle, nije reč o logičnom viđenju sveta već o subjektivnoj interpretaciji realnosti (Blatešić 2016: 17). Ovakva jezička slika sveta stvara realnost kulturnog karaktera, te se nužno razlikuje od one koju opisuje nauka (Bartminjski 2011: 68).

Kada je reč o ispitivanju porekla ustaljenih izraza, polazna tačka postaje razotkrivanje načina na koji čovek misli, obrađuje informacije do kojih dolazi, da bi ih potom pretočio u verbalni izraz. Sa ciljem boljeg razumevanja jezičkog izraza uopšte, pa tako i idioma, neophodno je osvrnuti se na proces ljudske spoznaje. Definisanje misaonih procesa koji se manifestuju kroz jezik dovodi do kognitivne lingvistike koja „u tvorcu i korisniku jezika vidi ne samo genijalan mehanizam za proizvodnju reči i rečenica nego i bit njegove ljudskosti” (Tabakowska u Marmelić 2013: 4). Stoga je frazeološkim izrazima nužno pristupiti i sa stanovišta ove lingvističke discipline, pre svega kroz sagledavanje kognitivnih mehanizama koji dovode baš do takvih fiksnih leksičkih spojeva.

Frazeološki izrazi mogu se posmatrati i sa aspekta lingvokulturologije, koja se, kako navodi Štrbac, javlja kao „antropocentrična paradigma“ prema kojoj je čovek mera svih stvari (Štrbac 2018:30). Prema tome, može se reći da su frazeologizmi dokaz da čovek kroz jezik nastoji da prilagodi mitove, religiju, istorijske događaje svojoj vizuri i meri poput Prokrusta. Ipak, svodenje svetih religijskih rituala, mitoloških bića i značajnih istorijskih ličnosti na svakodnevne situacije, ne predstavlja nikakvo svetogrđe i demitologizaciju, već vrstu apoteoze određenih kulturno-istorijskih događaja i ličnosti (Lapucci 1969: X). Lingvokulturologija proučava uzajamnu povezanost jezika i kulture, pri čemu je čovek, koji „jezikom tumači prirodu i uobličava kulturu kao svoj svet” (Vulović 2015: 14), neizostavan akter ovakvih izučavanja. Frazeologizmi, kao direktna ljudska tvorevina nastala poimanjem sveta jednog naroda, dodatno naglašavaju kohezivnost između jezika i kulture.

4. ANALIZA KORPUSA

Građu za ovaj rad čine frazemi iz italijanskog jezika u kojima jedna od komponenti pripada slikarskoj terminologiji. Neretko, zbog svoje polisemičnosti, takve lekseme mogu da se koriste i u drugim sferama ljudskog delovanja. Dakle, treba imati na umu da polisemija, kao široko rasprostranjena karakteristika jezika, „otvara mogućnost uspostavljanja razlike između doslovnog značenja, onog koje se smatra osnovnim za određenu leksemu, i prenesenog značenja, onog koje je proisteklo iz doslovnog, najčešće putem metaforičkog ili metonimijskog prenosa” (Prčić 1997: 26).

Primeri frazema prikazani u ovom radu ekscepirani su iz savremenih jednojezičnih i dvojezičnih, kako opštih tako i frazeoloških italijanskih rečnika. Prema značenju prikazanih ustaljenih izraza, kao i etimološkoj pozadini, gde bude bilo moguće, odredićemo da li su takvi izrazi u direktnoj vezi sa slikarskom terminologijom ili su, pak, neki ustaljeni izrazi motivisani polisemičnim karakterom izdvojene lekseme.

Radi veće preglednosti, italijanske idiome, koji u svom leksičkom sastavu sadrže lekseme iz slikarske umetnosti, grupisali smo u nekoliko semantičkih celina:

1. Slikarski pribor
2. Slikarske tehnike
3. Slikarski motivi
4. Opšti slikarski termini.

Doslovnim prevođenjem na srpski jezik odnosno navođenjem figurativnog značenja odabranih italijanskih frazeoloških izraza, prikazaćemo slučajeve potpune, delimične i nulte ekvivalencije. Fraze-me sličnog leksičkog sastava i istovetnog značenja svrstaćemo u potpune ekvivalente. U grupu delimičnih ekvivalenata uvrstićemo idiome kod kojih imamo semantičko podudaranje, dok ćemo primere koje je neophodno parafrazirati, smatrati nultim ekvivalentima.

4.1. Frazemi sa komponentom koja označava slikarski pribor

Analizirajući mnogobrojne alate koje slikari koriste kako bi vizualizovali svoja umetnička dela (platno, štafelaj, boje, četkice, olovke, pasteli, tuševi, špahtle, palete, itd.), u italijanskim rečnicima nailazimo na određeni broj ovih termina u ustaljenim izrazima. Polisemičnu leksemu *pennello* (srp. 1. *četkica za šminkanje*; *četka za brijanje*, 2. *vertikalna pozicija*, 3. *odbrambeni nasip*, itd.), izdvajamo kao deo jednog frazeologizma u njenom osnovnom značenju (*četkica za slikanje*, *kist*):

- (1) *stare a pennello* – dosl. „stajati po četkici”, odn. stajati kao saliveno;

Var. u istom značenju *Andare/calzare/tornare a pennello* – dosl. „ići/pristajati/vratiti se po četkici”.

Upotrebom ovog ustaljenog izraza najčešće se navodi kako određeni komad odeće nekom odlično stoji, kao da je naslikan četkicom, a njime se označava i kako nekom nešto dobro pristaje, npr. nadimak (*è un soprannome che gli va a pennello* – taj nadimak mu odlično pristaje). Prema mišljenju leksikografa, ovaj frazem duguje svoje poreklo divljenju prema slikarstvu još u antičko doba zbog preciznosti kojom slikar koristi četkicu⁶. Kod prevoda na srpski pronalazimo odgovarajući ekvivalent koji sadrži drugačiju leksičku komponentu, dok za naredni primer srpski jezik ne nudi slično frazeološko podudaranje:

- (2) *l'arte del pennello* – dosl. „umetnost četkice”, odn. slikarstvo.

Leksema *tavolozza* označava slikarsku paletu a u italijanskom jeziku deo je jednog idioma koji se koristi u neformalnom, šaljivom tonu:

- (3) *sembrare una tavolozza* – dosl. „izgledati kao slikarska paleta”, odn. biti jako našminkana, nafrakana, kao izraz koji se koristi za devojkicu ili ženu.

Kao neizostavni deo slikarskog pribora, kojim umetnik materijalizuje svoj doživljaj sveta, veoma su važne boje. Međutim, kako se u italijanskom jeziku leksema *colore* (pl. *colori*) ne odnosi isključivo na supstancu kojom se slika, već može imati i druga nijansirana značenja (srp. 1. *boja*; 2. *živost, izražajnost, šarenilo*), frazemi u čijem se sastavu ona nalazi ne ukazuju na povezanost sa slikarstvom:

- (4) *cambiare colore* – dosl. „promeniti boju (u licu)”, najčešće nakon pretrpljenog straha, odn. povratiti boju u licu posle preležane bolesti.

Kod ovog frazema zapaža se potpuno poklapanje sa srpskim jezikom, u strukturnom, leksičkom i semantičkom smislu što je uglavnom redak slučaj, dok kod sledećih primera imamo delimično poklapanje:

- (5) *dirne di tutti i colori* – dosl. „reći sve boje”, odn. istresti se (na nekoga u verbalnom smislu), reći (kome) sve i svašta.

Postoji pretpostavka da se izraz *di tutti i colori* u značenju *svakakav, svake vrste* povezuje sa celokupnim spektrom boja čime se ukazuje na široku lepezu nekih događaja ili izgovorenih reči. Smatra se da se ovaj izraz prvi put upotrebljava u romanu *Promessi sposi* (*Verenici*) koji je napisao Alessandro Manzoni u XIX veku⁷.

- (6) *farne di tutti i colori* – dosl. „počiniti sve boje”, odn. počiniti svakojaka čuda;

- (7) *vederne di tutti i colori* – dosl. „videti sve boje”, odn. proći sve i svašta u životu;

⁶ Ovo objašnjenje daje *Accademia della Crusca* (najvažniji naučno-istraživački centar koji se bavi proučavanjem i promocijom italijanskog jezika). Dostupno na: <https://accademiadellacrusca.it/it/consulenza/una-risposta-che-calza-a-pennello/1516>. Pristupljeno: 13.12.2021.

⁷ Objašnjenje porekla ovog izraza dostupno je na: https://www.treccani.it/magazine/lingua_italiana/domande_e_risposte/lessico/lessico_234.html. Pristupljeno: 18.01.2022.

- (8) *diventare di tutti i colori* – dosl. „postati sve boje”, odn. promeniti se u licu, prebledeti i pocrveneti od besa ili sramote;

Var. u istom značenju *diventare di mille colori* – dosl. „postati hiljadu boja”.

Određeni hromatski termini⁸ formiraju slične frazeologizme kojima se opisuje promena boje lica usled pojedinih osećanja kao što su bes, zavist ili sramota (*diventare rosso* – pocrveneti; *diventare verde* – pozeleneti) pri čijem prevođenju na srpski jezik uočavamo istovetne kognitivne mehanizme koji dovode do ovih izraza. Jasna motivisanost slikarstvom prepoznaje se kod sledećeg frazema čiji se prevod povezuje sa figurativnim značenjem srpskog glagola *oslikati*⁹:

- (9) *dipingere a vivi colori* – dosl. „oslikati živim bojama”, odn. opisati živopisno, slikovito.

Zbog svoje polisemičnosti leksema *tela* (srp. 1. *tkanina*; 2. *platno*, *slika na platnu*; 3. *zavesa*; 4. *mreža*) javlja se u frazemima čije je poreklo raznoliko. Jedan od ustaljenih izraza sa ovom leksemom potiče iz grčke mitologije.

- (10) *essere come la tela di Penelope* – dosl. „biti kao Penelopin vez”, odn. otegnuti se (u smislu posla ili situacije kojoj nema kraja).

U kolokvijalnom jeziku odnosno jeziku svakodnevne neformalne konverzacije koriste se sledeći idiomi sa odrednicom *tela*:

- (11) *fare tela* – dosl. „tkati”, odn. šmugnuti, pobeći na brzinu;

- (12) *fare tela con qualcuno* – dosl. „tkati sa nekim”, odn. započeti sa nekim blizak, najčešće prijateljski odnos.

Koristeći se slikarskim rečnikom, nevestog slikara možemo opisati uz pomoć sledećeg idioma:

- (13) *imbrattare le tele* – dosl. „brljati po slikarskom platnu”, odn. biti vrlo loš slikar, loše slikati.

Pri transferu na srpski jezik, navedeni frazem se opisno prevodi.

Posmatrajući navedene frazeme, zapažamo da je najveći broj u prevodu na srpski potrebno parafrazirati (2, 3, 8, 9, 10, 11, 12 i 13). Nekoliko frazeologizama u srpskoj verziji zadržava svoj frazeološki karakter (1, 5, 6 i 7) odnosno ubraja se u delimične ekvivalente, dok samo jedan primer ima svoj potpuni ekvivalent u srpskom jeziku (4). Takođe, među izdvojenim ustaljenim izrazima kod 5 primera uočava se direktna motivisanost slikarstvom (1, 2, 3, 9 i 13).

4.2. Frazemi sa komponentom koja označava slikarske tehnike

Među raznolikim slikarskim tehnikama (pastel, akvarel, gvaš, akril, ulje, freska, kolaž, tempera, minijatura, sfumato, vitraž, itd.) koje slikari koriste kako bi stvarali svoja umetnička dela, izdvajamo one koje smo pronašli u italijanskim frazeološkim izrazima. Danas dobro poznata slikarska tehnika *chiaroscuro* (srp. *svetlo-tamno*), koja postaje internacionalni termin, vezuje se za kontrastnu upotrebu svetla i senke kako bi se dočarala trodimenzionalnost predmeta i figura, ali i dramatičnost na slici. Leksema kojom se ova tehnika označava dobija svoje preneseno značenje u ustaljenom izrazu koji je pri prevodu na srpski jezik neophodno parafrazirati:

- (14) *i chiaroscuri della vita* – dosl. „svetlo-tamno života” odn. smenjivanje tj. kontrast između radosnih i bolnih trenutaka u životu.

Slikarska tehnika pod nazivom *guazzo* (srp. *gvaš*) odnosi se na nanošenje boje sa puno vode. Reč je o leksemi polisemičnog karaktera (1. *bara*, *barica*; *prolivena voda*; 2. *alkohol*, *liker*) koja se javlja kao sastavni deo jednog frazeološkog izraza za koji srpski jezik nudi delimični ekvivalent:

- (15) *essere in un guazzo di sudore* – dosl. „biti u bari znoja”, odn. biti sav u znoju.

Leksema *miniatura*, koja se u oblasti slikarstva odnosi na figuralne scene ili portrete u malom formatu, semantički, fonološki i grafološki bliska je srpskoj reči *minijatura*. Isto tako, u oba jezika

⁸ Zbog velikog broja italijanskih frazema čiji su sastavni deo hromatski termini, u ovom radu ih nećemo analizirati.

⁹ U *Rečniku srpskog jezika* glagol *oslikati* ima i svoje figurativno značenje (*živo*, *slikovito opisati*, *predstaviti nekoga*, *nešto*) (Vujančić i sar. 2011: 872).

uočava se postojanje istovetnog frazema što ukazuje na istovetni kognitivni mehanizam pri njegovom formiranju:

(16) *essere una miniatura* – dosl. „biti minijatura”, odn. biti malen, tanan (za stvar i za osobu);

Var. u istom značenju *sembrare una miniatura* – dosl. „izgledati kao minijatura”.

Budući da se leksema *olio* (srp. *ulje*) ne odnosi isključivo na jednu od tehnika slikanja, već se može posmatrati kao viskozna tečnost sa širokom primenom u brojnim oblastima (ishrana, medicina, industrija, i sl.), ustaljeni izrazi u čijem se sastavu ona nalazi, uglavnom se povezuju sa svojstvima koje ulje ima:

(17) *gettare olio sul fuoco* – dosl. „bacati ulje na vatru”, odn. dolivati ulje na vatru, potpirivati bes, emocije, strasti;

(18) *dare olio di gomito* – dosl. „podmazati lakat”, odn. uložiti poseban trud i snagu pri nekom fizičkom poslu, posebno pri čišćenju i ribanju;

(19) *esser come metter l'olio nel lume* – dosl. „biti kao dolivanje ulja u lampu”, odn. biti kao melem na ranu¹⁰, olakšati bol, utešiti.

(20) *stare zitto come l'olio* – dosl. „ćutati kao ulje”, odn. ćutati kao zaliven¹¹.

Nastanak ovog poslednjeg izraza u italijanskom jeziku vezuje se za činjenicu da se pri presipanju ulja iz jedne posude u drugu ne čuje nikakav zvuk (Lapucci 1969: 219).

Među idiomima kod kojih jedna od sastavnica može označavati neku slikarsku tehniku uočavamo da najviše primera pronalazi svoje delimične ekvivalente u srpskom jeziku (15, 19 i 20). Ostali frazemi pri prevodu na srpski jezik ukazuju na potpunu (16 i 17) odnosno nultu ekvivalenciju (14 i 18). Frazelogizme čiji je nastanak vezan za slikarsku terminologiju primećujemo samo u dva primera (14 i 16).

4.3 Frazemi sa komponentom koja označava slikarske motive

446

Kako bi svoje ideje i emocije preneo na platno, umetnik, pored tehnike kojom će raditi, treba da izabere i odgovarajući slikarski motiv (portret, autoportret, glava, profil, anfas, figura, pejzaž, mrtva priroda, akt, itd.). Kao jedan od prvih i najvažnijih slikarskih motiva ističe se portret kojim umetnik prikazuje, ne samo crte lica, već i psihološke karakteristike naslikanog lika. Zahvaljujući leksemi *ritratto* (srp. *portret*), italijanski jezik obogaćen je još nekim frazeologizmima koji se sa semantičkog gledišta povezuju sa slikarstvom:

(21) *essere il ritratto di qualcuno* – dosl. „biti nečiji portret”, odn. ličiti kao jaje jajetu.

Prevodna varijanta frazema na srpski jezik drugačijeg je leksičkog sastava, ali se u semantičkom smislu vidi jasno poklapanje. Italijanski jezik nudi još jedan frazem koji se semantički poklapa sa navedenim: *assomigliarsi come due giocce d'acqua* – dosl. „ličiti kao dve kapljice vode”. Kada govorimo o izrazima sa značenjem *biti jednak kome* odnosno *jako ličiti*, oba jezika u jednom primeru slede isti kognitivni mehanizam: *è suo padre sputato* – pljunuti je otac¹².

(22) *essere il ritratto di salute* – dosl. „biti portret zdravlja”, odn. pucati od zdravlja.

Kada se u slikarstvu prikazuje zamišljeni lik, bez psihološkog izraza lica, govori se o figuri kao slikarskom motivu. Leksema *figura* u oba jezika ima iste fonološke i grafološke karakteristike, dok se stanovišta semantike njeno osnovno značenje može biti iznijansirano (1. *lik, obličje; stas*; 2. *crtež, slika, ilustracija*; 3. *figura-stilska; retorička; geometrijska; u mačevanju, baletu, umetničkom klizanju*, itd.), te se, ne samo u srpskom već i u italijanskom jeziku, koristi u različitim oblastima (slikarstvo, matematika, muzika, književnost, itd.). Frazemi koji sadrže ovu leksemu ne ukazuju na povezanost sa slikarstvom, već se dovode u vezu sa njenim značenjem koje upućuje na *utisak* odnosno *izgled* za koje u srpskom jeziku pronalazimo odgovarajuće semantičke ekvivalente:

¹⁰ Prema Matešiću ovaj izraz u srpskom nudi varijante sa glagolima *doći* i *pasti* (Matešić 1982: 556).

¹¹ Matešić nudi i varijantu *šutjeti kao zaklan* u značenju *nikome ne pričati ono što je povereno* (Matešić 1982: 772).

¹² Prema Mršević-Radović poreklo ovog izraza treba „tražiti u starim teogonijama i kosmogonijama” u kojima ljudi i bogovi nastaju od pljuvačke vrhovnog boga (Mršević-Radović 2014: 199).

(23) *far figura* – dosl. „napraviti figuru”, odn. pokazati se;

(24) *fare una bella/una brutta (o cattiva) figura* – dosl. „napraviti lepu/ružnu ili lošu figuru”, odn. ostaviti dobar/loš utisak.

U izvornom jeziku pronalazimo još jedan ustaljeni izraz sa istim značenjem: *fare la figura del cioccolataio* – dosl. „napraviti figuru čokolatera”. Ovaj frazem potiče od rečenice koju je Karlo Feliks od Savoje izgovorio videvši da bogati proizvođač čokolade ima raskošniju kočiju od kraljevske: *quando esco in carrozza non voglio fare la figura di un cioccolataio* – kad izlazim u kočijama neću da se obrukam kao čokolater (Sorge 2001:96).

U okviru pejzaža kao slikarskog motiva postoji tzv. *veduta* koja se kao italijanski termin koristi za naslikano mesto, spomenik kulture, ulicu i sl. Kako je ova leksema nastala od glagola *vedere* (srp. *videti*), frazeološki izraz u čijem se sastavu ona nalazi, semantički ukazuje na povezanost sa čulom vida:

(25) *essere di ampie vedute* – dosl. „biti širokih pogleda”, odn. biti otvorenog uma.

Kod prevoda zapaža se potpuno poklapanje sa istovetnim frazemom koji postoji u srpskom jeziku.

Analiza prevoda frazeologizama prikazanih u ovom odeljku, kao i u prethodnom, pokazuje da je u ciljnom jeziku, u najvećem broju slučajeva, moguće pronaći adekvatne izraze sa frazeološkim karakteristikama (21, 22 i 24). Samo po jedan primer iz ove grupe možemo svrstati u potpune (25) i nulte (23) ekvivalente. Kada je reč o vezi slikarstva i nastanka izvojenih frazema, primećujemo da je ona prisutna u primerima 21 i 22.

4.4. Frazemi sa komponentom koja označava opšte slikarske termine

Sa ciljem da učinimo raznovrsnijim naše istraživanje, u završnom delu analize izdvojićemo neke opšte slikarske termine koji se, kao deo frazema, pojavljuju u konsultovanim rečnicima. Budući da je velike italijanske slikare još u periodu renesanse krasila titula *maestro*, u našu analizu uključićemo i ovu leksemu. Premda se uočava njena polisemična priroda (srp. 1. *majstor*; *veštak*; *umetnik*, *maestro*; 2. *učitelj*, *nastavnik*; 3. *maestral*), frazeološki izrazi u kojima se pojavljuje ova leksema upućuju na njeno poreklo iz latinskog jezika¹³. Pri njihovom prevođenju na srpski jezik nailazimo na delimične i potpune prevodne ekvivalente:

(26) *nessuno nasce maestro* – dosl. „niko se ne rađa kao učitelj”, odn. niko se naučen nije rodio;

Var. u istom značenju *nessuno diventa maestro in un giorno* – dosl. „niko ne postaje učitelj za jedan dan”;

(27) *l'opera loda il maestro* – dosl. „delo hvali majstora”, odn. dela govore više od reči;

(28) *maestro di vita* – dosl. „učitelj života”, odn. moralni vođa, uzor;

(29) *farla da maestro* – dosl. „uraditi nešto kao majstor”, odn. uraditi nešto vešto, majstorski.

Mada je danas u većoj upotrebi njegov sinonim preuzet iz francuskog jezika (*atelier*), termin *bottega* se u renesansnom periodu koristio da označi slikarsku radionicu. Frazeološki rečnici nude frazeme koji se uglavnom vezuju za njegovo značenje u opštem smislu (srp. *radnja*, *dućan*; *radionica*):

(30) *essere tutto casa e bottega* – dosl. „biti samo kuća i radnja”, odn. biti posvećen samo porodici i poslu;

(31) *andare a bottega* – dosl. „ići u radnju”, odn. uputiti se na posao.

Za navedena dva primera srpski jezik ne nudi frazeološke ekvivalente, te je pri prevodu potrebno napraviti neutralnu parafrazu.

(32) *avere la bottega aperta* – dosl. „imati otvorenu radnju”, odn. imati nezakopčane pantalone.

Ovaj ustaljeni izraz, koji se upotrebljava u šaljivom tonu, ima svoj istovetni leksički i semantički ekvivalent u srpskom jeziku.

(33) *chiudere bottega* – dosl. „zatvoriti radnju”, odn. staviti ključ u bravu.

¹³ *Maestro* se etimološki povezuje sa latinskim *magister* koji znači *najveći*, *onaj koji je najstručniji* (u nekoj oblasti ili umetnosti) odnosno onaj kome se treba obratiti u slučaju da se znanja koja on poseduje žele naučiti.

Analizirajući navedeni idiom, može se zaključiti da frazemi u italijanskom i srpskom jezika imaju isti semantički smisao, ali su sastavljeni od različitih leksičkih spojeva.

Kao jedini frazem sa ovom leksemom koji se direktno vezuje za slikarsku terminologiju možemo navesti:

(34) *opera di bottega* – dosl. „delo iz slikarske radionice”, odn. delo umetnikovih pomoćnika.

Srpski frazeološki rečnici koje smo konsultovali ne daju odgovarajući prevodni ekvivalent, te je ovaj izraz potrebno opisno prevesti na srpski jezik.

U opštu slikarsku terminologiju možemo ubrojati i leksemu *mostra* (srp. *izložba*). Idiomi u kojima se ona pojavljuje motivisani su njenim osnovnim značenjem (pokazivanje, izlaganje):

(35) *mettersi in mostra* – dosl. „staviti se na izložbu“, odn. isticati se, privlačiti pažnju na sebe;

(36) *fare mostra di qualcosa* – dosl. „praviti izložbu od nečega”, odn. razmetati se čime;

(37) *fare bella mostra di sè* – dosl. „praviti od sebe lepu izložbu”, odn. šepuriti se, praviti se važan.

Na kraju analize korpusa izdvojićemo leksemu *pittura* (srp. slikarstvo) koja može imati još neka nijansirana značenja (prikaz, slika; farba). Njeno neformalno značenje pronalazimo u sledećem frazeologizmu za koji srpski jezik ne daje frazeološki ekvivalent, već se pri prevodu koristi glagolska leksema:

(38) *dare una mano di pittura* – dosl. „dati rukom sloj boje”, odn. prefarbati.

Prevođenjem italijanskih frazema u kojima se jedna od komponenti vezuje za opšte slikarske termine, uočavamo da su primeri delimične (26, 27, 28, 29, 33, 35 i 37) i nulte ekvivalencije (30, 31, 34, 36 i 38) prisutni u približno istoj meri, uz blago veću zastupljenost delimične ekvivalencije. Do poklapanja u semantičkom i leksičkom smislu odnosno potpune ekvivalencije dolazi kod samo jednog idioma (32). Od navedenih frazema izdvajaju se dva primera koja su jasno motivisana slikarskom delatnošću (34 i 38).

5. ZAKLJUČAK

448

Zahvaljujući raznovrsnosti ustaljenih izraza kojima obiluje italijanski jezik, za potrebe ovog istraživanja uspešno smo prikupili ukupno 38 frazeologizama u čijem sastavu se nalaze slikarski termini. Kako bismo odredili kolika je uloga slikarske terminologije u formiranju italijanskih frazema, odabrane idiome, razvrstane po tematskim celinama, ispitali smo sa leksičkog i semantičkog stanovišta navodeći i etimološku pozadinu gde je bilo moguće.

Premda se na osnovu izvršene analize može zaključiti da jedan deo prikazanih italijanskih frazema nastaje zahvaljujući slikarskim terminima (*pennello*, *tavolozza*, *chiaroscuro*, *miniatura*, *ritratto*, *bottega*), pretpostavka da polisemični karakter izabranih leksema može biti relevantan u formiranju frazema, pokazala se kao tačna. Poređenjem frazeoloških izraza kod kojih su odabrane lekseme u direktnoj vezi sa slikarstvom i onih čiji je nastanak vezan za neke druge motive, zapažamo da su brojačano dominantniji frazemi iz ove druge grupe. Od ukupnog broja analiziranih frazeologizama pronalazimo 11 primera motivisanih slikarskom delatnošću, dok je formiranje preostalih frazema (27) inspirisano nekim drugim značenjem izdvojenih leksema.

U procesu prevođenja italijanskih frazeoloških izraza na srpski jezik uočili smo da su zastupljena sva tri tipa ekvivalencije. Među njima se nalaze primeri kod kojih se primećuje potpuna ekvivalencija (*cambiare colore*, *essere una miniatura*, *essere di ampie vedute*, itd.), frazemi sa delimičnim podudaranjem u domenu semantike i/ili leksike (*stare a pennello*, *stare zitto come l'olio*, *essere ritratto di qualcuno*, itd.), kao i ustaljeni izrazi koje je nužno parafrazirati pri prevođenju na srpski jezik (*sembrare una tavolozza*, *fare tela con qualcuno*, *chiaroscuri della vita*, itd.). Analiza prevoda frazeologizama ukazuje da dominiraju delimični i nulti ekvivalenti čiji je broj gotovo ujednačen (17 delimičnih i 16 nultih ekvivalenata), dok je zastupljenost potpune ekvivalencije mala (5 potpunih ekvivalenata).

Na osnovu dobijenih rezultata možemo primetiti da slikarski termini nemaju tako snažan uticaj na formiranje frazema u italijanskom jeziku kao što se to na prvi pogled moglo učiniti. Takođe, prilikom

analize prevodilačke ekvivalencije dolazi se do zaključka da se italijanski narod češće služio drugačijim kognitivnim mehanizma u procesu stvaranja analiziranih ustaljenih izraza.

LITERATURA

- Alfieri, G. (1997). Modi di dire nell'italiano di ieri e di oggi: un problema di stile collettivo. *Cuadernos de Filologia Italiana* 4, 13-40. Also available at: [https://redib.org/Record/oai_articulo2925993-modi-di-dire-neil'italiano-di-ieri-e-di-oggi-un-problema-di-stile-collettivo](https://redib.org/Record/oai_articulo2925993-modi-di-dire-neil%27italiano-di-ieri-e-di-oggi-un-problema-di-stile-collettivo).
- Bartminjski, J. (2011). *Jezik-slika-svet Etnolingvističke studije*. Beograd: Slovoslavia.
- Blatešić, A. (2020). Imaginarni protagonisti frazema savremenog italijanskog jezika. *Kultura* 168, 112-132. Takođe na: <https://scindeks.ceon.rs/article.aspx?artid=0023-51642068112B>.
- Blatešić, A. (2016). *Kolokacije, frazemi i paremije sa komponentom etnonima u italijanskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Casadei, F. (1995). Per una definizione di „espressione idiomatica” e una tipologia dell'idiomatico in italiano. *Lingua e stile* XXX n. 2, 335-358. Also available at: https://www.academia.edu/44999018/Per_una_definizione_di_espressione_idiomatica_e_una_tipologia_dell_idiomatico_in_italiano.
- Fink-Arsovski, Ž. (2002). *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb: FF Press, Filozofski fakultet.
- Gledhill, C. (2011). The lexicogrammar approach to analysing phraseology and collocation in ESP text. *La Revue du Geras Asp* 59, 5-23. Also available at: <https://journals.openedition.org/asp/2169>.
- Langlotz, A. (2006). *Idiomatic Creativity*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Marić A. (2006). Uticaj međujezičkih razlika na učenje bliskih jezika. U: *Susret kultura. Zbornik radova* (Lj. Subotić, M. Kleut, N. Bugarski, ur.). Novi Sad: Filozofski fakultet, 909-917.
- Marmelić, H. (2013). *Kognitivnolingvistički pristup hrvatskim somatskim frazemima sa sastavnicom „glava”*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet. Takođe na: <https://core.ac.uk/download/pdf/299369129.pdf>.
- Matešić, J. (1982). *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: IRO „Školska knjiga”.
- Milenković, T. (2006). *Idiomi u srpskom jeziku*. Aleksinac: Atelje 63.
- Mršević-Radović, D. (2014). *Frazeologija i nacionalna kultura*. Beograd: Biblioteka Književnost i jezik.
- Nardocci, F.M. (2015). *Una sinfonia di...modi di dire-Uno studio dei modi di dire italiani e norvegesi contenenti il lessico musicale*. Masteroppgave. Universitetet i Oslo. Also available at: <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/44863/Masteroppgave-Margrethe-F--Nardocci.pdf?sequence=1>.
- Prčić, T. (1997). *Semantika i pragmatika reči*. Sremski Karlovci-Novı Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Ožegov, S. I. (1974). *Лексикология. Лексикография. Культура речи*. Москва: Висшая школа.
- Štrbac, G. (2018). *Frazeologija o čoveku i čovek u frazeologiji*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Vujanić, M., Gortan-Premk, D., Dešić, M. i sar. (2011). *Rečnik srpskog jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
- Vulović, N. (2015). *Srpska frazeologija i religija-Lingvokulturološka istraživanja*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU.

REČNICI

- Klajn, I. (1996). *Italijansko-srpski rečnik*. Beograd: Nolit.
- Lapucci, C. (1964). *Modi di dire della lingua italiana* (2. izd.). Firenze: Valmartina.
- Radicchi, S. (1985). *In Italia. Modi di dire ed espressioni idiomatiche*. Roma: Bonacci editore.
- Sorge, P. (2001). *Dizionario dei modi di dire della lingua italiana-Origine e significato delle frasi idiomatiche e delle forme proverbiali rare e comuni*. Roma: Newton&Compotn editori.
- Zingarelli, N. (1999). *Vocabolario della lingua italiana-dodicesima edizione*. Bologna: Zanichelli editore.

ONLAJN IZVORI

<https://accademiadellacrusca.it/it/consulenza/una-risposta-che-calza-a-pennello/1516>
<https://dizionari.corriere.it/dizionario-modi-di-dire>

https://dizionari.corriere.it/dizionario_italiano

https://www.treccani.it/magazine/lingua_italiana/domande_e_risposte/lessico/lessico_234.html

THE INFLUENCE OF PAINTING TERMINOLOGY ON THE FORMATION OF ITALIAN PHRASES AND THEIR TRANSLATION INTO SERBIAN

Summary

Idiomatic expressions are an important part of every language and the entire cultural heritage, and due to the possibility of studying their semantic, syntactic, but also cultural aspects, they are an interesting source of linguistic, linguocultural and other interdisciplinary research. Having in mind the diversity and richness of phrases in the Italian language, for the purposes of this paper, we will analyze idioms that contain lexemes from painting terminology. In order to examine the connection between Italian phraseological expressions and painting terminology as their integral part, in the practical part of the paper we will pay special attention to lexical and semantic analysis. We will try to determine whether the presented expressions are motivated by painting terms or whether the polysemic character of these lexemes had a greater influence on their origin. To determine whether the selected phrases have appropriate equivalents in our language, we will analyze different levels of translation equivalence in Serbian language. Although Serbian and Italian belong to different language groups, when comparing certain analyzed phrases, a close comprehension the world of their speakers is noticeable, which makes it easier to find an appropriate equivalent. The results of research conducted on idioms excerpted from contemporary Italian general and phraseological dictionaries should show whether painting terms influence the idiom formation in the Italian language and to what extent.

Keywords: Italian language, idioms, painting terminology, semantic analysis, translation